

50+

הכנסות של משקי בית שבראשם בני/ות 50 ומעלה

ישראל ומדינות נבחרות באירופה

מאי 2021 \\ אביב ליברמן ואתי קונור-אטיאס

מבוא

מסמך זה בוחן את מקורות ההכנסה של משקי בית שבראשם בני 50 ומעלה בשנת 2015 ואת אי השוויון הנוצר מהתבססותם על מקורות הכנסה שונים. לצורך כך חילקנו את האוכלוסייה המבוגרת לשתי קבוצות גיל: משקי בית שבראשם בני/ות 50 ועד גיל הפרישה ומשקי בית שהעומדים בראשם הם בגילאי הפרישה ואילך.¹ בישראל, נכון לסוף שנת 2015, חיו 8.38 מיליון תושבים, רבע מהם - 2.069 מיליון תושבים, היו בני/ות 50 ומעלה המהווים קצת יותר ממיליון משקי בית לערך.²

אי השוויון הכלכלי בחברה הוא תולדה של גורמים שונים ברמת המדינה והפרט, בהם; התמורה לעבודה (שכר), חלוקת ההון באוכלוסייה, מידת מחויבותה של המדינה לפרישת רשת ביטחון סוציאלי לאזרחיה והמשאבים העומדים לרשותו של הפרט במשק הבית. לרוב, החלוקה של אותם משאבים היא בלתי שוויונית ונקבעת, בין השאר, על בסיס ההשתייכות האתנית, המגדרית, התעסוקתית ועוד. באמצעות בחינת מקורות ההכנסה של משקי הבית: עבודה, הון, קצבאות ופנסיה - נוכל להבחין בין סוגי משקי הבית המבוגרים השונים, אלו שמקור ההכנסה הבלעדי שלהם הוא שוק העבודה לעומת אלו הנשענים במידה רבה יותר על מערכת הביטחון הסוציאלי.

האוכלוסייה המבוגרת שלפני גיל הפרישה מתקשה, לעיתים, להתאים את עצמה לשינויים בשוק העבודה בשל התחרות הקיימת בעולם התעסוקה. העובדים המבוגרים נתקלים בהעדפה של המעסיקים לכוח אדם צעיר וחלקם "נפלטים" משוק העבודה רגע לפי

---

1 גיל הפרישה הוא הגיל שבו עובדים זכאים לפרוש מעבודתם ולקבל פנסיה. כיום (2021) הוא עומד על 62 לנשים ו-67 לגברים.
2 הנתון של מספר משקי הבית בני 50 ומעלה הינו אומדן המבוסס על פרסומי הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. בשנת 2015 היו 2,411.7 אלף משקי בית פרטיים, מהם 1,074 אלף משקי בית (45% ממשקי הבית), שבהם היה אדם אחד לפחות בגיל 55 ומעלה. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שנתון סטטיסטי לישראל 2016. לוח 2.3;
https://www.cbs.gov.il/he/publications/doclib/2017/rep_09/part01_h.pdf

הפרישה³ (המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2019). נתוני התעסוקה שהתפרסמו על ידי ה-OECD לשנת 2015 משקפים במידה מסוימת טענה זו: שיעור התעסוקה בקבוצת הגיל הקרובה לגיל הפרישה (55-64), הוא הנמוך ביותר מבין כל קבוצות הגיל ועמד על 52.1%. לשם השוואה, בקבוצת הגיל 25-54 שיעור התעסוקה עמד על 76.6% (OECD, 2020).⁴ לא זו בלבד ששיעור התעסוקה של האוכלוסייה המבוגרת הוא הנמוך מבין כל קבוצות הגיל, מחקר של הביטוח הלאומי מצא, כי ככל שדורשי העבודה מבוגרים יותר, כך משך זמן חיפוש העבודה שלהם ארוך יותר, וכתוצאה מכך הם תלויים לזמן ארוך יותר בדמי אבטלה (וסרשטיין, 2015; ברקלי, 2018).

הקבוצה שלאחר גיל הפרישה, אף היא מגוונת: לצד אלו שבחרים להמשיך לעבוד גם לאחר גיל הפרישה, ישנם אחרים הפורשים לגמלאות ומתבססים על חסכונות שנצברו במהלך השנים, על תשלומי פנסיה וקצבת הזקנה. מן הראוי לציין כי חלקם חווים ירידה משמעותית בהכנסה הכוללת. בין אלה הממשיכים לעבוד לאחר גיל הפרישה ישנם אלו המשתכרים שכר גבוה, לצד אלו הנאלצים להמשיך לעבוד ולהישאר בשוליים של שוק העבודה, הינו לעבוד בשכר נמוך, בכדי להתקיים (ליברמן, 2018).

חשיבותו של מסמך זה היא בהבנת תרומתם של שוק העבודה ושל מדיניות הרווחה לחוסן הכלכלי של משקי הבית המבוגרים, ואת האופן שבו יכולה מדיניות רווחה לצמצם את אי השוויון הרחב המתקיים בקרב האוכלוסייה המבוגרת, לפני ואחרי גיל הפרישה.

---

3 הספרות מכנה את התופעה הזו בשם "ageism" (גילנות), כלומר הפליית העובד בשל גילו. לקריאה נוספת ר' אייכנר תושב, נ' (2009). שינוי חוקי המשחק בעולם העבודה. סקירת ספרות. משרד התעשייה, המסחר והתעסוקה, מנהל המחקר והכלכלה.

4 OECD (2020), Employment rate by age group (indicator). doi: 10.1787/084f32c7-en (Accessed on 31 October 2020)
הנתון הינו ממוצע לגברים ונשים.

חשיבותו של מסמך זה היא בהבנת תרומתם של שוק העבודה ושל מדיניות הרווחה לחוסן הכלכלי של משקי הבית המבוגרים, ואת האופן שבו יכולה מדיניות רווחה לצמצם את אי השוויון הרחב המתקיים בקרב האוכלוסייה המבוגרת, לפני ואחרי גיל הפרישה.

משטרי רווחה באירופה ומשטר הרווחה בישראל

שותפים לשוק העבודה נתפסים כזכאים לביטחון סוציאלי ולשירותים חברתיים ברמה שווה לכל. במדינות אלו קיימת רמת מיסוי גבוהה המשמשת להענקת ביטחון סוציאלי נדיב ושירותים חברתיים אוניברסליים.

(ג) משטר רווחה "דרומי":

במדינות הללו מערכת הביטוח הסוציאלי מאופיינת בחלוקה דואלית, כלומר, קביעת הזכאות לקצבאות נעשית על פי מידת ההשתתפות בשוק העבודה ועל פי מבחני הכנסה (Ferrera, 1996). במדינות הללו, שרובן מצויות בדרום אירופה באזור הים התיכון, קיימים ארגונים קהילתיים מבוססי דת העוסקים ברווחה ומתמקדים בעוני; המשפחה ממלאת תפקיד מרכזי ועל כן חלקן של הנשים בשוק העבודה נמוך. בנוסף, מתן השירותים לאזרח נעשה לעיתים קרובות על ידי גורמים פוליטיים, זאת בתמורה לתמיכה בהם, בין אם הדבר נאמר באופן מפורש או משתמע מכך (קרי: קליינטליזם, תרשיש, 2017).

המדינות האירופיות שנבחנו במחקר זה סווגו לארבע קטגוריות, על פי סוג המשטר הכלכלי-חברתי המאפיין אותן וזאת בהסתמך על הסיווג הקלאסי של הסוציולוג הדני אספינג-אנדרסן ועל תוספות שנוספו לו במהלך השנים (Andersen, 1990-Esping):

(א) משטר רווחה שמרני-קורפורטיסטי:

מדינות שבהן המשטר מעוצב על פי ערכי משפחה מסורתיים ופטריארכליים. במדינות אלו, רשת הביטחון הסוציאלי נדיבה בעיקר כלפי המשתתפים בשוק העבודה, תוך שמירה על הריבוד המעמדי והמגדרי.

(ב) משטר רווחה סוציאל-דמוקרטי:

מדינות שבהן המשטר מקדם שוויון כערך מרכזי ועל בסיסו מתקיימת מערכת תמיכה אוניברסלית המסופקת על ידי המדינה. מודל זה מתבסס על עקרון האזרחות ולאו דווקא על עקרון ההשתתפות בשוק העבודה: גם מי שאינם

(ד) משטר רווחה פוסט-סובייטי/פוסט-קומוניסטי:

משטר זה כולל את מדינות מזרח אירופה, אשר למרות היותן נתונות להשפעת הגלובליזציה הקפיטליסטית, הן ממשיכות לדבוק בערכים הקומוניסטים במערכות הרווחה שלהם, הווה אומר: תעסוקה מלאה, סבסוד כמעט מלא של תרבות, מזון, חינוך ודיוור, זאת על אף היותן מדינות מעוטות משאבים כלכליים (תרשיש, 2017; Deacon, 2000).

(ה) משטר רווחה נוסף שלא נידון במסמך זה הוא משטר רווחה ליברלי.

בסוג כזה של משטר רווחה מעטים השירותים והמוצרים שאינם סחירים. רשת הביטחון הסוציאלי היא מינימאלית ומרכיביה מותנים במבחני הכנסה; שירותי החינוך והבריאות ניתנים על בסיס תמהיל של מימון ציבורי ופרטי; רמת המיסוי היא נמוכה, שכן ההנחה היא שמשקי הבית, ולא המדינה, הם האחראים הראשיים להבטחת ביטחון סוציאלי ולרכישת שירותים חברתיים. המדינות הבולטות בקטגוריה זו הן ארצות הברית ובריטניה.

משטר הרווחה בישראל

קווי המתאר של מדינת הרווחה הישראלית יוצרים תמונה מורכבת המקשה על סיווגה של ישראל באופן מלא לאחת מחמש הקטגוריות שהוזכרו לעיל. הסיבות לכך מגוונות: תרשיש (2017) מציין, כי לרוב קהילת חוקרי הרווחה בעולם לא התעניינה בסוגיה

הזו, מאחר ולא פורסמו עבור ישראל נתונים השוואתיים טרם הצטרפותה ל-OECD. גל (2007), סבור כי מערכת הרווחה בישראל עברה לאורך השנים דרך מסועפת, וכי משטר הרווחה הדומה לה ביותר הוא זה שמתקיים לאורך הים התיכון. יחד עם זאת, חלק מחוקרי הרווחה בישראל מציעים לסווג את ישראל תחת מודל של מדינת רווחה היברידי (גל, 2007; תרשיש, 2017), מודל שלא משתייך באופן מובהק לאף קטגוריה מוכרת של משטרי רווחה. עמדה זו מתבססת על הייחודיות של משטר הרווחה הישראלי: מחד, קיימים במשטר הישראלי יסודות הדומים לאלו המצויים במדינות בעלות משטר רווחה סוציאלי דמוקרטי ושמרני: תשלום קצבאות אוניברסלי, איגודים מקצועיים ומערכות בריאות וחינוך ציבוריות. מאידך, קיימים בו גם יסודות של משטר רווחה דרומי, בדמות מערכת רווחה אשר תומכת באופן דיפרנציאלי בקבוצות המזוהות לרוב עם ערכים מרכזיים של החברה הישראלית (בדמות הטבות ליוצאי צבא, למתגוררים בהתנחלויות ועוד) (גל, 2007).⁵

לאור הקושי בסיווגה של ישראל על פי הטיפולוגיה בספרות המחקר, ישראל תוצג בנפרד.

5 הקושי למקם את ישראל בציר משטרי הרווחה בא לידי ביטוי גם בבחינת שיעור ההוצאה כאחוז מהתמ"ג על הטבות בעין (in kind). נתוני ה-OECD לשנת 2015 מעלים כי שיעור ההוצאה בישראל נמצא בתווך שבין המדינות בעלות משטר רווחה סוציאלי דמוקרטי ומשטר רווחה שמרני (הנחקרות במסמך זה) לבין המדינות בעלות משטר רווחה דרומי ומשטר רווחה פוסט-סובייטי אשר בהן שיעור ההוצאה על הטבות בעין נמוך מזה של ישראל. OECD (2020), Social benefits to households (indicator). doi: (10.1787/423105c6-en (Accessed on 01 December 2020)

נתונים ושיטה

המחקר שערכנו התבסס על נתוני סקר הבריאות, ההזדקנות והפרישה שנערך באירופה ובישראל - SHARE - Survey of Health, Aging and Retirement in Europe. בישראל, סקר SHARE נתמך על ידי המשרד לשוויון חברתי, דרך מרכז הידע לחקר הזדקנות האוכלוסייה בישראל, שבאוניברסיטה העברית בירושלים.⁶ באירופה, איסוף נתוני SHARE נעשה על ידי האיחוד האירופי ובאמצעות הברית על ידי המכון הלאומי של הזקנה. הסקר כולל נתוני מיקרו ברמת הפרט וברמת המשפחה בתחומים מגוונים, ביניהם תעסוקה ופרישה, הכנסות והוצאות, עושר, רווחה, מצב בריאותי והוצאות על בריאות ועוד.

סך ההכנסות של משקי הבית סווגו למרכיבי ההכנסה העיקריים בהתאם להגדרות המקובלות ובדומה לשיטה הנהוגה בישראל.⁷ נתונים אלו, מאפשרים לערוך השוואה בינלאומית אודות מרכיבי ההכנסה של משקי בית מבוגרים, לפני ואחרי גיל הפרישה, ובכך להוסיף על נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שמפרסמת את הנתונים הללו לפי עשירונים ומספר מפרנסים.

בנוסף, מסמך זה כולל סקירה השוואתית של מרכיבי ההכנסה של משקי בית בגיל מבוגר – לפני ואחרי גיל הפרישה, בישראל ובמדינות אירופיות נבחרות, על פי סוג משטר הרווחה הנהוג בהן. מדינת הרווחה המודרנית עוסקת לרוב בתחומים רבים הנושקים אחד לשני: דיור, בריאות, שירותי רווחה אישיים, תעסוקה, זכויות חברתיות ועוד. ההבדל בין משטרי הרווחה נעוץ לרוב במידת התמיכה הממשלתית, היקף השירותים החברתיים, בתנאי הזכאות לקבלם, במידת האוניברסליות שלהם ועוד.

הסקר בנוי במתכונת של נתוני אורך והנתונים שנאספים בו מאפשרים מעקב אחר מבוגרים בני/ות 50 ומעלה באירופה ובישראל. מבנה הסקר מאפשר לחוקרים לבחון את השינויים בקרב אוכלוסייה זו במהלך ההזדקנות. הגל הראשון של סקר SHARE נערך בין השנים 2004/5; שנה אחר כך ב-2005/6 הצטרפה ישראל למדינות המשתתפות בסקר. הגל השישי של סקר SHARE נערך בשנת 2015 והנתונים במחקר זה מתייחסים אליו.⁸

6 בעבר הסקר נתמך על ידי המוסד לביטוח לאומי והמשרד לאזרחים ותיקים. לפירוט מלא ר':

<http://igdc.huji.ac.il/home/share%D7%9E%D7%9E%D7%9E%D7%A0%D7%99%D7%9D.aspx>

7 ר' בהמשך הסבר מפורט.

8 בשנת 2017 נערך גל שביעי של הסקר, אולם אין בו נתונים מלאים על כל המדינות המשתתפות במחקר.

להלן התפלגות מדינות אירופה שהשתתפו בסקר ויכללו במחקר הנוכחי, לפי סיווג של משטרי הרווחה:

התפלגות המדינות האירופיות הנבחרות מהגל השישי בסקר SHARE - לפי סוג משטר הרווחה

משטר רווחה סוציאלי-דמוקרטי	משטר רווחה שמרני-קורפורטיסטי	משטר רווחה דרומי	משטר רווחה פוסט-סובייטי/פוסט-קומוניסטי
דנמרק	בלגיה	ספרד	פולין
שוודיה	שוויץ	איטליה	אסטוניה
	צרפת	פורטוגל	סלובניה
	גרמניה	יוון	צ'כיה
	אוסטריה		

פרט למרכיבי ההכנסה הכספיים הנמדדים בעבודה זו אין להתעלם מהכנסות בעין (Transfers in kind) – אלו מתבטאות במתן שירותים, לרוב בחינוך ובבריאות, לאוכלוסיות בעשירונים הנמוכים. מתן שירותים אלו תלוי במידה רבה במידת האוניברסליות של משטר הרווחה במדינה. עבור משפחות עם ילדים, העברות בעין באות לידי ביטוי בעיקר בחינוך, בעוד שאחרי גיל הפרישה, העברות בעין יתבטאו לרוב בסבסוד חלקי של ההוצאה על ביטוח בריאות (שטיינברג, 2017). הספרות מלמדת כי קיימים הבדלים בהיקף ההעברות בעין בין ישראל למדינות אחרות ב-OECD. בשנת 2019 שיעור ההעברות בעין בישראל עמד על 12.4% מהתמ"ג, במדינות מרכז אירופה השיעור היה גבוה יותר והגיע ל-16.6% מהתמ"ג. במדינות הסקנדינביות, דנמרק ושוודיה, ההוצאה על העברות בעין היתה הגבוהה מכולן ועמדה על 17.1%, ו-18.8%, בהתאמה. שיעורים נמוכים של 10% מהתמ"ג ואף פחות מכך נמצאו במדינות מזרח אירופה ובמדינות דרום אירופה המצויות סביב אגן הים התיכון (OECD, 2020). בעבודה זו, לא נעסוק בהעברות בעין בשל הקושי במדידה ומיעוט הנתונים בישראל.⁹

9 הלמ"ס ניסתה בעבר למדוד את המשתנה של העברות בעין, אולם העובדה שלא היה בסיס נתונים קבוע הקשה על פרסום שוטף של נתון זה. בימים אלו, גף צריכה וכספים בלמ"ס עובדים על הוספת משתנה של "הכנסות בעין" שיתווסף לקבצים של סקרי הוצאות והכנסות משקי בית.

משתני המחקר

יחידת הניתוח היא משקי בית שבראשם גברים ונשים בני/ות 50 ומעלה. ראש משק הבית נבחר כמי שהכנסתו מעבודה היתה הגבוהה ביותר. במידה ולשני בני הזוג אין הכנסה מעבודה, הראשון ברשימת הנשאלים על ידי הסוקר ייחשב כראש משק הבית.¹⁰ סך משקי הבית חולקו לשתי קבוצות¹¹: הראשונה, עד גיל הפרישה הרשמי בכל אחת מהמדינות שנסקרו, לפי המגדר של ראש משק הבית.¹² השנייה, מגיל הפרישה ומעלה.

משתני ההכנסה של משקי הבית חולקו לחמש קטגוריות:

1. **הכנסה מעבודה:** הכנסה מעבודה שכירה ועצמאית.
2. **העברות ממערכת הביטחון הסוציאלי ופנסיה תעסוקתית:** כל ההכנסות מקצבאות הביטחון הסוציאלי – דמי אבטלה, קצבת זקנה, קצבת נכות ומחלה וכל הכנסה אחרת שמגיעה ממערכת הביטחון הסוציאלי; הכנסות מפנסיה תעסוקתית.¹³
3. **הון:** חשבונות עובר ושב בנקאיים, ריביות, דיבידנדים, מניות, ניירות ערך, קרנות גמל, נאמנות והשתלמות וכן הכנסה מדיוור.
4. **העברות פרטיות:** העברות ממשקי בית ופרטים אחרים.
5. **הכנסות מפרטים אחרים במשק הבית שאינם ראש משק הבית או בן/בת זוגו.**

10 ר' הסבר נוסף בנושא אצל אנדבלד, מ' וכהן, ר' (2008). רמת חיים הכלכלית של האוכלוסייה המבוגרת. ביטחון סוציאלי, אדר ב' תשס"ח, מס' 76: 124-97.

11 משקי בית שבראשם עומד מי שגילו נמוך מ-50 הוסרו מהמדגם. מאחר והם מהווים רק כ-2.5% הסרתם לא פגעה בגודל המדגם.

12 גילאי הפרישה לפי מגדר עבור כל מדינה נדלו מהפרסום "Pension at a Glance" של ארגון ה-OECD לשנת 2015.

13 בקובץ הזקיפות (imputations) המשתנים מקובצים: כך פנסיה מוקדמת מחושבת במשתנה אחד יחד עם קצבת זקנה ופנסיה תעסוקתית ציבורית, בעוד שפנסיה תעסוקתית פרטית מחושבת במשתנה נפרד. קיימים הבדלים מהותיים בחוקי הפנסיה בין מדינה למדינה: בחלק מהמדינות יש פנסיה תעסוקתית פרטית בלבד, ובמדינות אחרות יש פנסיה תעסוקתית ציבורית בלבד, לכן נדרשנו לבצע איחוד בין הפנסיה לקצבאות תחת קטגוריה אחת. מאחר והניתוח מתמקד בעיקר בהכנסות משוק העבודה זוהי פשרה מקובלת בשלב זה. ר' הסבר נוסף ב: OECD, (2019). Pension at a Glance 2019. P. 133.

סעיפי ההכנסה מבוססים על קטגוריות מקובלות למדידת הכנסת משק הבית, וכן על הקטגוריות המחושבות על ידי SHARE של סך הכנסת משק הבית בקבצים הנתונים.

משתני ההכנסה המצויים בסקרי SHARE סובלים, לא אחת, מערכים חסרים בשל חוסר דיווח (ליטווין וספיר, 2008). בכדי להתמודד עם בעיה זו, בעיקר עבור המשתנים הכספיים, נעזרנו בקובץ מיוחד של SHARE הזוקף את הערכים החסרים (imputations) לכדי משתנה אחד חדש. כך, הזקיפות חושבו על ידי שיטת FCS (Fully Conditional Specification) בה נבנות זקיפות מרובות לכל משתנה - חמש במספר במקרה הנוכחי. הממוצעים של חמשת הזקיפות לכל משתנה היו הערכים הסופיים בנייתו זה.¹⁴

משתני ההכנסה (המופיעים בקובץ ביורו) הומרו ל-PPP (שווי כוח הקנייה). שווי כוח הקנייה הוא שער חליפין מיוחד אשר באמצעותו ניתן לנכות את ההפרשים ברמת המחירים בין המדינות השונות. נתון זה, נבנה על ידי הצמדת סל מוצרים קבוע למדד המחירים בכל מדינה וכך מאפשר השוואה בין במדינות השונות, להן מטבעות שונים, על בסיס אחיד.¹⁵ המרת הערכים הנומינליים (ביורו) לשווי כוח הקנייה נעשתה על ידי ערך ההמרה הקבוע לשנת 2015 בכל מדינה, כפי שהוצע על ידי SHARE לשימוש החוקרים ולפי הנוסחה הבאה:

$$PPP(\text{€}) = \text{Income variable} (\text{€}) * \text{Nominal exchange rate (2015)} / \text{Constant PPP (2015)}^{16}$$

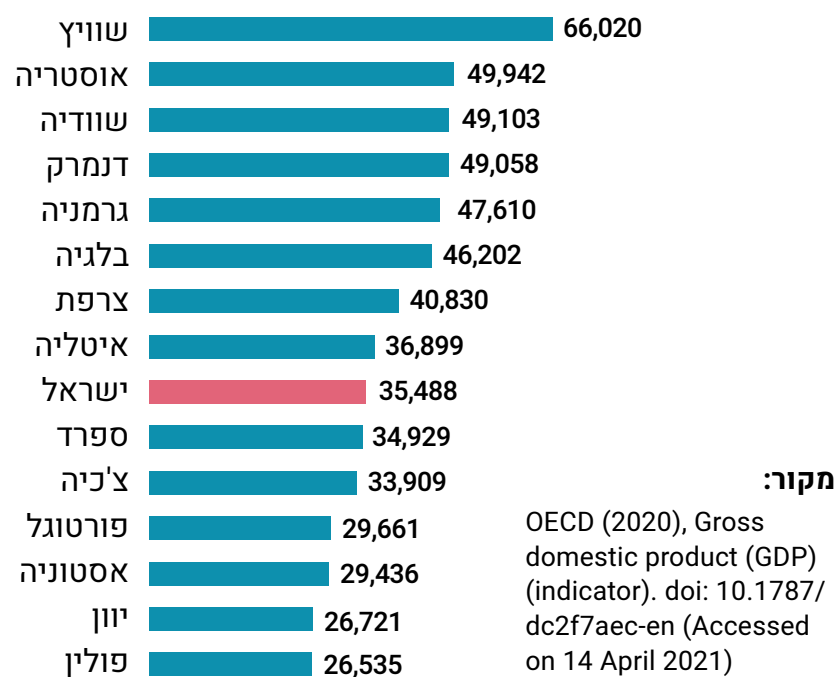
14 SHARE (2017). Release Guide 6.0.0. p. 42-47.

15 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (28 בפברואר 2018). התמ"ג לנפש בישראל הוא 88% מהתמ"ג לנפש במדינות OECD - מתוך ממצאי פרויקט השוואה הבינלאומית על שווי כוח הקנייה (PPP) לסבב 2014. **הודעה לעיתונות.**

16 SHARE (2017). Release Guide 6.0.0. p. 56.

מרכיבי ההכנסה של משקי הבית שבראשם מבוגרים לפי משטר רווחה

תמ"ג לנפש, ישראל ומדינות נבחרות באירופה, 2015
בדולר לנפש

מידת הרווחה ורמת החיים של האוכלוסייה הם תוצר, בין השאר, של חוסנה הכלכלי של המדינה. המדד שנחשב המרכזי להערכתו של חוסן זה הוא גודל התוצר הכלכלי וליתר דיוק, גודל התוצר הכלכלי בחישוב לנפש. בשנת 2015, המדינות בעלות התוצר לנפש הגבוה ביותר היו מדינות צפון אירופה ומערב אירופה, בעלות משטר רווחה סוציאל דמוקרטי ומשטר רווחה שמרני-קורפורטיסטי, בהתאמה, עם תמ"ג לנפש הנע בין 41 אלף דולר (צרפת) לכ-64 אלף דולר (שוויץ).

ישראל, עם תמ"ג לנפש שעמד ב-2015 על 35,488 דולר, רחוקה מארצות מערב אירופה וצפונה וקרובה למדי למדינות בעלות משטר רווחה דרומי, כדוגמת איטליה עם תמ"ג לנפש של 36,899 דולר וספרד עם תמ"ג לנפש של 34,929 דולר. את הרשימה סוגרות יוון ופורטוגל, מדינות בעלות משטר רווחה דרומי, שכלכלתן ספגה פגיעה קשה בעקבות המשבר הפיננסי של שנת 2008 והן עדיין מתמודדות עם השלכותיו הכלכליות; ומדינות בעלות משטר רווחה פוסט סובייטי, שכלכלתן החלה לעבור תהליכי פיתוח מואצים רק בעשורים האחרונים.

ישראל, עם תמ"ג לנפש שעמד ב-2015 על 35,488 דולר, רחוקה מארצות מערב אירופה וצפונה וקרובה למדי למדינות בעלות משטר רווחה דרומי, כדוגמת איטליה עם תמ"ג לנפש של 36,899 דולר וספרד עם תמ"ג לנפש של 34,929 דולר.

מהם מקורות ההכנסה של משקי בית שבראשם מי שקרובים לפרישה? באופן לא מפתיע, המקור העיקרי הוא הכנסה מעבודה. עם זאת, בישראל, במשקי בית שראשיהם קרובים לגיל הפרישה, משקל ההכנסה מעבודה הוא מן הנמוכים ביותר.

(א) מרכיבי הכנסה של משקי בית שבראשות בני/ות 50 ועד גיל הפרישה

מהם מקורות ההכנסה של משקי בית שבראשם מי שקרובים לפרישה? באופן לא מפתיע, המקור העיקרי הוא הכנסה מעבודה. עם זאת, בישראל, במשקי בית שראשיהם קרובים לגיל הפרישה, משקל ההכנסה מעבודה הוא מן הנמוכים ביותר. מבין כל המדינות האירופיות הנסקרות, רק באלה שמאופיינות במשטר רווחה פוסט סובייטי משקל ההכנסה מעבודה נמוך יותר מאשר בישראל.

בכל המדינות שנחקרו, מקור ההכנסה העיקרי בקרב משקי בית שבראשם בני/ות 50 ועד גיל הפרישה, היה עבודה: מעל למחצית ההכנסה של משקי הבית. במדינות בעלות משטר רווחה סוציאלי-דמוקרטי חלקה של העבודה היה הגבוה ביותר: 83.2%.

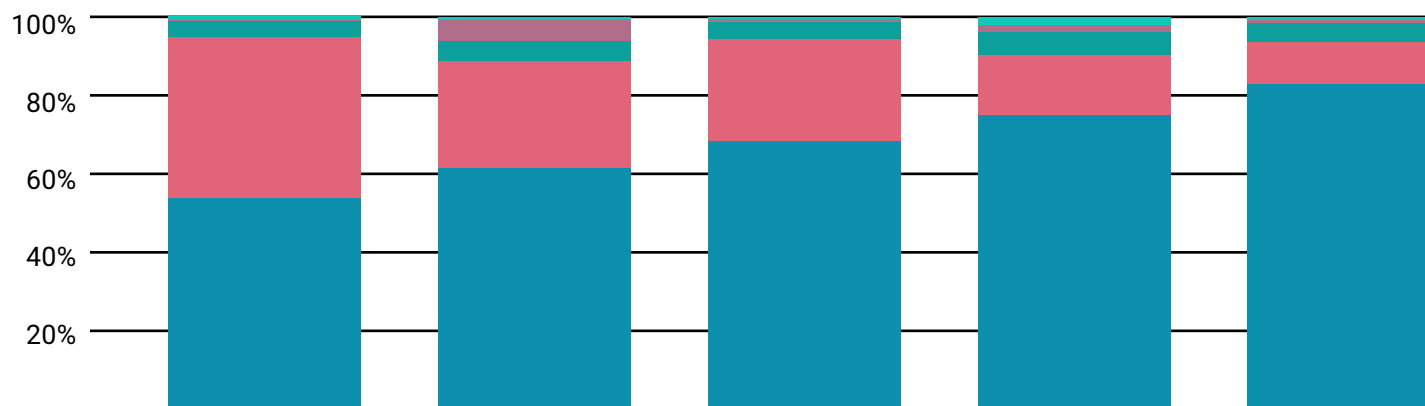
במדינות בעלות משטר רווחה שמרני-קורפורטיסטי חלקה של העבודה בהכנסה של משקי הבית המבוגרים היה קרוב לחלקה במדינות בעלות משטר רווחה סוציאלי-דמוקרטי – 75.2%. ואילו במדינות בעלות משטר רווחה דרומי עמד חלקה של העבודה על 68.8%.

בתחתית הרשימה נמצאו המדינות בעלות משטר רווחה פוסט סובייטי עם שיעור של 54.3%.

ישראל עמדה אך במעט מעל למדינות בעלות משטר רווחה פוסט סובייטי, עם שיעור של 61.8% מהכנסה מעבודה.

הרכב הכנסות משקי בית שבראשם מבוגרים בני 50 ועד גיל הפרישה, 2015

באחוזים מסך ההכנסה

	משטר רווחה פוסט-סובייטי	ישראל	משטר רווחה דרומי	משטר רווחה שמרני-קורפורטיסטי	משטר רווחה סוציאל-דמוקרטי
חברים אחרים במשק הבית	0.8	0.6	0.3	1.8	0.6
העברות פרטיות	0.2	5.4	0.9	1.7	0.8
הון	4.0	4.9	4.3	6.0	4.7
ביטחון סוציאלי ופנסיה	40.8	27.3	25.7	15.2	10.7
עבודה	54.3	61.8	68.8	75.2	83.2

הערה: בסדר עולה לפי גובה ההכנסה מעבודה. // מקור: עיבוד של מרכז אדוה לנתוני SHARE.

אילו מקורות משלימים את ההכנסות של משקי הבית בני/ות 50 ומעלה ועד גיל הפרישה? קצבאות ותמיכות שמתקבלות ממערכת הביטחון הסוציאלי ומקרנות הפנסיה.

אילו מקורות משלימים את ההכנסות של משקי הבית בני/ות 50 ומעלה ועד גיל הפרישה? קצבאות ותמיכות שמתקבלות ממערכת הביטחון הסוציאלי ומקרנות הפנסיה.¹⁷

בארצות בעלות משטר רווחה סוציאלי-דמוקרטי, שבהן ההכנסה מעבודה מהווה מעל ל-80% מכלל ההכנסות, חלקו של מרכיב זה היה נמוך ביותר: 10.7%. גם במדינות בעלות משטר רווחה שמרני-קורפורטיסטי, משקל ההכנסות מרשת הביטחון הסוציאלי ומפנסיה היה נמוך יחסית ועמד על 15.2%.

בישראל, ההכנסה מביטחון סוציאלי ומפנסיה הייתה גבוהה, יחסית, ועמדה על 27.3% מסך הכנסת משקי הבית שלפני גיל הפרישה, בדומה למדינות רווחה בעלות משטר רווחה דרומי (25.7%). ההסבר לכך נעוץ בשיעורי התעסוקה הנמוכים של גברים חרדים ונשים ערביות וכן בשיעורי העוני הגבוהים השוררים בקבוצות אלו (אנדבלד, גוטליב, הלר וכראדי, 2019). בשנת 2015, שיעור המשפחות העניות בקרב האוכלוסייה הערבית עמד על 53.3% ובקרב החרדים על 48.7% (אנדבלד, ברקלי, גוטליב, והלר, 2016). מאז, תחולת העוני בקרב משפחות ערביות וחרדיות נמצאת במגמת ירידה, אך היא עדיין גבוהה ועמדה בשנת 2018, על 45.3% ו-42.3% בהתאמה (אנדבלד, גוטליב, והלר, 2018).

מן הראוי לציין כי בישראל, חלק מההכנסה מביטחון סוציאלי בגיל הקרוב לפרישה מגיע מקצבאות הילדים. כמו כן, שיעור הפרייון הגבוה ביותר מצוי בקרב נשים

17 נתוני SHARE אינם מאפשרים הפרדה בין קצבאות הביטחון הסוציאלי לאלו של הפנסיה (ר' לעיל נתונים ושיטה). על כן ניתן להניח, כי חלק ממשקי הבית מקבלים קצבת פנסיה בשל פרישה מוקדמת מן העבודה – לפני גיל הפרישה הרשמי.

מוסלמיות ויהודיות חרדיות (לוי, 2016). בשנת 2015, כשליש ממשקי הבית שבראשם עמדו בני/ות 45-64 היו עם ילדים עד גיל 17 ועל כן קיבלו קצבת ילדים כחלק מההכנסות מביטחון סוציאלי.¹⁸

מרכיב הכנסה נוסף של משקי הבית הוא הון (עו"ש, ריבית, מניות ודיבידנדים והכנסה משכר דירה ומרכוש). בכל הארצות, משקל ההכנסות מהון מתוך כלל ההכנסות של משקי בית מבוגרים לפני פרישה הוא נמוך: בין 4.7% ל-6.0%. מאוחר יותר נראה, כי כאשר מדובר במשקי בית שבראשם מי שכבר הגיעו לגיל פרישה, המספרים משמעותיים יותר. מרכיב הכנסה נוסף היה העברות פרטיות. משקלן של העברות אלה היה הגבוה ביותר בישראל (5.4%).¹⁹

(ב) מרכיבי הכנסה של משקי בית שבראשם בני/ות גיל פרישה ומעלה

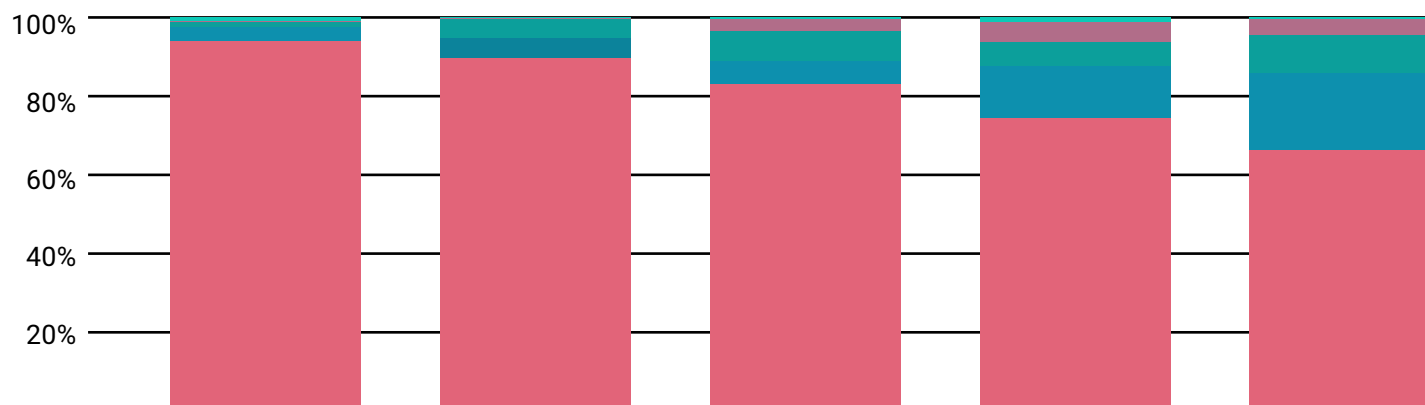
מערכת הביטחון הסוציאלי מהווה את הכלי המרכזי באמצעותו ניתן להבטיח לאוכלוסייה שלאחר גיל הפרישה ביטחון כלכלי בסיסי. ולראייה, בכל משטרי הרווחה שנסקרו, לאחר גיל הפרישה מרכיב ההכנסה העיקרי הוא ההכנסות מביטחון סוציאלי ופנסיה: מרכיב זה עומד על 94.1% במדינות בעלות משטר רווחה פוסט סובייטי ו-89.7% במדינות בעלות משטר רווחה דרומי, 83.1% במדינות בעלות משטר רווחה שמרני-קורפורטיסטי, 74.5% במדינות בעלות משטר רווחה סוציאל-דמוקרטי. ישראל סוגרת את הרשימה עם השיעור הנמוך ביותר של ההכנסות מביטחון סוציאלי ומפנסיה – 66.4%.

18 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2018). משקי בית ומשפחות תכונות דמוגרפיות 2014-2015 על פי סקרי כח אדם. הלמ"ס אינה מפרסמת את נתוני הפריון לפי גיל ומידת דתיות.

19 נתון זה יכול לשקף העברה בין-דורית, כלומר, משקי בית במעמד הביניים שמקבלים סיוע מהוריהם וכן משקי בית במעמד הנמוך בהם ילדים תומכים בהורים. לקריאה נוספת ר': Albertini, Kohli & Voge, 2007; Brandt & Deindl, 2013

הרכב ההכנסות של משקי בית שבראשם בני/ות מגיל פרישה ומעלה, 2015
באחוזים מסך ההכנסה

	מסך רוחה פוסט-סובייטי	מסך רוחה דרומי	מסך רוחה שמרני-קורפורטיסטי	מסך רוחה סוציאל-דמוקרטי	ישראל
חברים אחרים במשק הבית	0.8	0.2	0.4	1.1	0.4
העברות פרטיות	0.5	0.4	3.1	5.1	4.1
הון	1.1	4.6	7.7	6.3	9.6
עבודה	3.5	5.2	5.8	13.1	19.5
ביטחון סוציאלי ופנסיה	94.1	89.7	83.1	74.5	66.4

הערה: בסדר יורד לפי גובה ההכנסה מפנסיה וקצבאות. // **מקור:** עיבוד של מרכז אדוה לנתוני SHARE.

ממצא מעניין נוסף הוא חלקה הגבוה של ההכנסה מהון במשקי בית שאחרי גיל הפרישה בישראל. שיעור זה היה הגבוה ביותר ועמד על 9.6%. על פי אחדות (2018), שבדקה את העושר בישראל בקרב בני 50 ומעלה בישראל בשנים 2005-2015, נראה כי בתקופה זו נרשמה מגמה של עלייה ריאלית (40%) בעושר הנקי של האוכלוסייה המבוגרת.²⁰ עוד נמצא, כי לקבלת ירושה נודעת השפעה מובהקת על רמת העושר במשקי הבית המבוגרים. מתברר, כי לצידם של מבוגרים הנמצאים בסיכון גבוה לחוות קשיים כלכליים ולעוני, ישנה בישראל אוכלוסייה שצברה עושר ומתקיימת ברווחה כלכלית.

מן הראוי לציין כי אין בישראל נתונים האומדים את חלקן של ההכנסות מהון לפי משק בית, למעט אלו של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. מפרסומי הלשכה עולה כי לרוב ההכנסה מהון מרוכזת בעשירון העליון.²¹

עיקר הגידול של מערכת הביטחון הסוציאלי בישראל נעשה בשנות ה-1970, בדומה לרוב הארצות המפותחות בעולם. אולם, בעוד שרוב המדינות המפותחות באירופה בשנות ה-1980 הגדילו בשיעור ניכר את ההוצאה הציבורית המופנית לרווחה, בישראל ההוצאה הכוללת בשנים אלו היתה צנועה למדי (דורון, 1991). האינתיפאדה השנייה והמיתון שנגרם עם התפוצצות "בועת ההייטק", בראשית שנות ה-2000, הובילו למפנה של ממש במדיניות החברתית, מפנה שהתבטא בעיקר בקיצוצים עמוקים בקצבאות הביטוח הלאומי ובדלדולה של רשת הביטחון הסוציאלי. ולראייה, ההוצאה החברתית של ממשלת ישראל במהלך שני העשורים האחרונים היתה אחת הנמוכות במדינות ה-OECD, 15% מהתמ"ג לעומת 20% מהתמ"ג, בהתאמה, בממוצע (סבירסקי וקונור-אטיאס, 2020).

נתוני הביטוח הלאומי מלמדים כי בשנת 2014, 189.4 אלף משפחות שהיו זכאיות לקצבת זקנה היו זכאיות גם להשלמת הכנסה; מדובר ב-21.8% מסך מקבלי קצבאות הזקנה בישראל (ירון, 2015). הנתון הגבוה של קשישים הזקוקים לתמיכה נוספת מעבר לקצבת הזקנה האוניברסלית, הוביל לכך שבשנת 2015 עלתה הצעת חוק להגדלת גמלת הבטחת ההכנסה למקבלי קצבאות

20 עושר נקי מורכב מנכסים ריאליים (נדל"ן, שווי עסק ורכב) ונכסים פיננסיים.

21 הלשכה מחשבת את נתוני ההון בהתאם לדיווח עצמי של הנסקרים ולא על פי נתונים רשמיים של הבנקים ו/או מחברות הביטוח. הנתונים מובאים למשק בית ואין כל הבחנה בין קבוצות הגיל השונות.

הזקנה. ההצעה אושרה בשנת 2016 ונקבע כי תוספת הבטחת ההכנסה למקבלי קצבת זקנה ושארים תעשה בשתי פעימות, בשנים 2017 ו-2018, וכי גובה ההכנסה המותרת מעבודה לפני איבוד הזכאות יגדל גם הוא (שוורץ, 2016). בשנת 2017 הביטוח הלאומי החל ביישום החוק, אולם קצבת הזקנה עדיין נותרה נמוכה ביחס לשכר הממוצע במשק (ביטוח לאומי, 2017; פיסו, סטרול וסבירסקי, 2014).²²

זאת ועוד, בישראל חלקה של ההכנסה מעבודה (19.5%) מתוך כלל הכנסות משקי הבית שראשיהן הם מעל לגיל פרישה, היה הגבוה מבין כל משטרי הרווחה שנחקרו. את חלקה היחסי הגבוה של ההכנסה מעבודה ניתן לתלות בצורך בהכנסה כספית נוספת מעבר לזו של קצבאות הביטוח הלאומי, כמו גם בעובדה שעד לשנת 2008 לא היה בישראל חוק פנסיה חובה.²³ למרות החוק המחייב הפרשה לפנסיה, גם לאחר חקיקתו, ל-16% מהשכירים במשק אין כלל כיסוי פנסיוני, זאת לצד חלק לא מבוטל של מועסקים בענפים המאופיינים בשכר נמוך כמו בינוי, אירוח ומזון ותחבורה. בשלושה ענפים אלו לא הייתה כלל פנסיה ל-43%, 29% ו-25%, מהשכירים, בהתאמה.²⁴ נזכיר, כי חלק לא מבוטל מהמועסקים הללו הם יוצאי ברית המועצות לשעבר, עולים שלא צברו זכויות פנסיוניות, כמו גם יוצאי אתיופיה וערבים אשר מועסקים בשיעורים הגבוהים ביותר בענפים עם שכר נמוך (ליברמן, 2018).²⁵

22 סכומי קצבת הזקנה באתר המוסד לביטוח לאומי – מעודכנים ל-01.01.2020. קצבת הזקנה מהווה כיום (2020) רק 14.2% מהשכר הממוצע במשק: <https://www.calcalist.co.il/local/articles,0,7340/L.3847210,00.html>

23 אחוז המשתתפים בכוח העבודה לשנת 2015. בשני העשורים האחרונים חלה עלייה בשיעור המועסקים/ות בגיל 65 ומעלה מ-9% לערך בתחילת שנות ה-2000 ל-22.4% בשנת 2018. <https://www.cbs.gov.il/he/publications/Pages/%2020/D7%A1%D7%A7%D7%A8%D7%9B%D7%95%D7%97%D7%90%D7%93%D7%9D.2018.aspx>

24 <https://www.calcalist.co.il/local/articles,0,7340/L.3762143,00.html>

25 לקריאה נוספת: ר' דוח הוועדה הציבורית לבחינת גיל הפרישה לנשים

<https://www.prisha.co.il/UserFiles/File/pdf/research/gilreport.pdf>

(ג) הירידה בהכנסות של משקי בית במעבר לגיל פרישה: הבדלים בין משטרי רווחה

במדינות בעלות משטר רווחה סוציאל-דמוקרטי ובמדינות בעלות משטר רווחה שמרני-קורפורטיסטי, משקי הבית המבוגרים נהנו מההכנסה הגבוהה ביותר - לפני גיל הפרישה ולאחריו. בישראל, הכנסות משקי הבית, לפני ואחרי גיל הפרישה, היו גבוהות מאלו של המדינות בעלות משטר רווחה דרומי ונמוכות ממדינות בעלות משטרי הרווחה הסוציאל-דמוקרטי והשמרני קורפורטיסטי. גם כאן, את הרשימה סוגרות המדינות בעלות משטר רווחה פוסט סובייטי.

הכנסה ממוצעת נטו של משקי בית שבראשם בני 50 ומעלה, לפני ואחרי גיל הפרישה ביורו לפי כוח הקנייה (PPP)

משטר רווחה פוסט-סובייטי	משטר רווחה דרומי	ישראל	משטר רווחה שמרני קורפורטיסטי	משטר רווחה סוציאל-דמוקרטי	
9,889	12,690	16,876	25,245	24,753	הכנסה שנתית לפני גיל פרישה
8,944	10,153	13,417	19,013	15,479	הכנסה שנתית אחרי גיל פרישה
-10%	-20%	-20%	-25%	-37%	שיעור הירידה בהכנסה השנתית

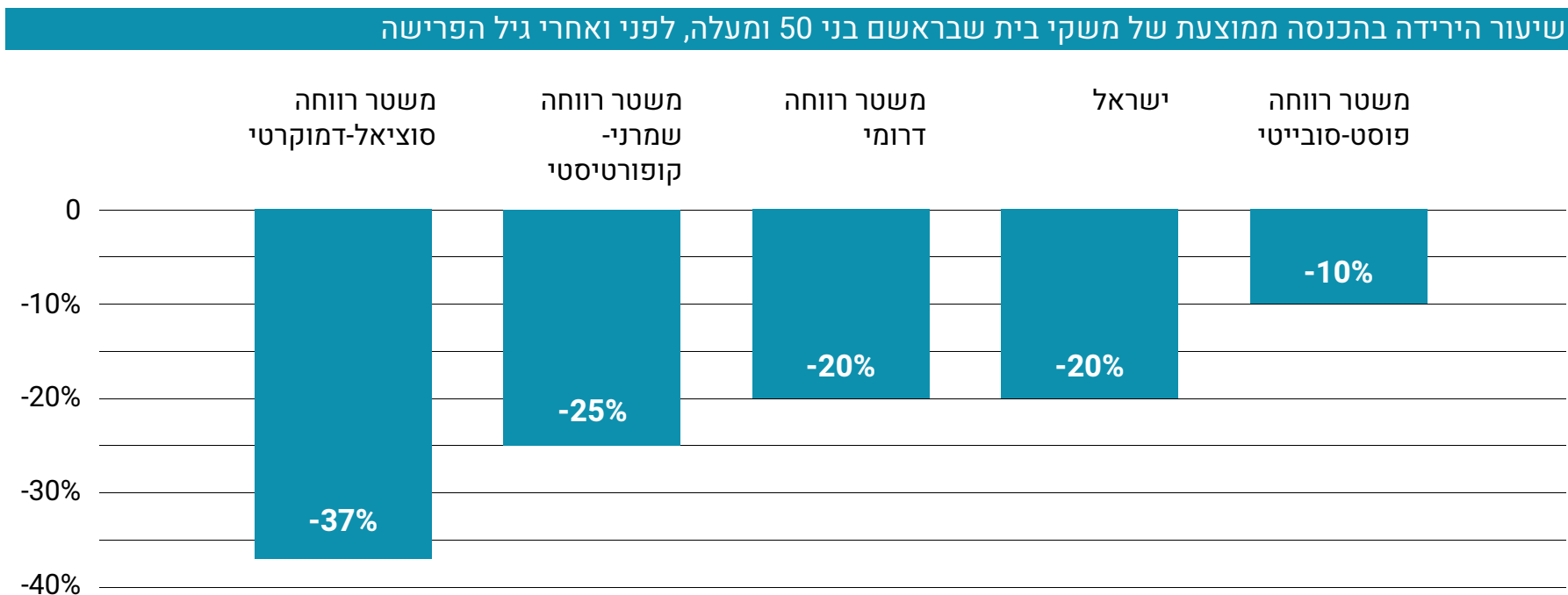
מקור: עיבוד של מרכז אדוה לנתוני SHARE.

הנחה סבירה היא, שעם הגיענו לגיל פרישה נחווה ירידה בהכנסה. השאלה המעניינת היא, מה שיעור הירידה ומה השינויים במרכיבי ההכנסה של משק הבית בעקבותיה.

המדינות בעלות משטר רווחה סוציאל-דמוקרטי רושמות את הירידה הגדולה ביותר בהכנסות: במעבר לגיל פרישה, משקי הבית במדינות אלה מאבדים קצת יותר משליש מהכנסתם ערב גיל הפרישה. במדינות בעלות משטר רווחה שמרני-קורפורטיסטי שיעור הירידה עמד על 25%, אחריהן מדינות בעלות משטר רווחה דרומי וישראל עם שיעור ירידה כמעט זהה של 20%.

שיעור הירידה הקטן ביותר נרשם במדינות בעלות משטר רווחה פוסט-סובייטי – 10%. במדינות אלו שיעור ההכנסה מעבודה היה הנמוך ביותר – פרט המסביר את הפגיעה הנמוכה יותר במעבר לגמלאות.

שיעור הירידה בהכנסה השנתית הממוצעת למשק בית, לפי סוג של משטר רווחה, 2015

מקור: עיבוד של מרכז אדוה לנתוני SHARE.

מנגד, יש לשים לב כי לצד הירידה בחלקה של העבודה, לאחר גיל הפרישה, יש עלייה במרכיב של הביטחון הסוציאלי והפנסיה בסך ההכנסות של משקי הבית – משטרי הרווחה הסוציאלי-דמוקרטי וזה השמרני קורפורטיסטי רשמו את העלייה הגבוהה ביותר בחלקו של מרכיב זה: 598% ו-445%, בהתאמה. במשטר הרווחה הדרומי העלייה עמדה על 249%, ואילו בישראל ובמשטר הרווחה הפוסט סובייטי שיעור העלייה של מרכיב הביטחון הסוציאלי והפנסיה, לאחר גיל הפרישה היה הנמוך ביותר ועמד על 143% ו-131% בהתאמה. נזכיר כי במדינות אלו שיעורו של מרכיב הביטחון הסוציאלי והפנסיה לפני גיל הפרישה היה הגבוה ביותר.

הסיבה העיקרית לירידה בהכנסות של משקי הבית עם המעבר לגיל פרישה, היא הירידה בחלקה של ההכנסה מעבודה מתוך סך ההכנסה הכללית של משקי הבית. הירידה הגבוהה ביותר בחלקה של העבודה, כ-90% - היתה במדינות עם משטרי רווחה שמרני-קורפורטיסטי, דרומי ופוסט-סובייטי. במשטר הרווחה הסוציאלי-דמוקרטי הירידה בחלקה של ההכנסה עם המעבר לפרישה עמד על 80% ואילו בישראל נרשם שיעור הירידה הנמוך ביותר – 68%.

עיון בשיעור התעסוקה של מבוגרים לפני ואחרי גיל הפרישה עשוי להסביר את חלקה של ההכנסה מעבודה מסך הכנסות משקי הבית.²⁶

שיעור תעסוקה של משקי בית לפני גיל הפרישה

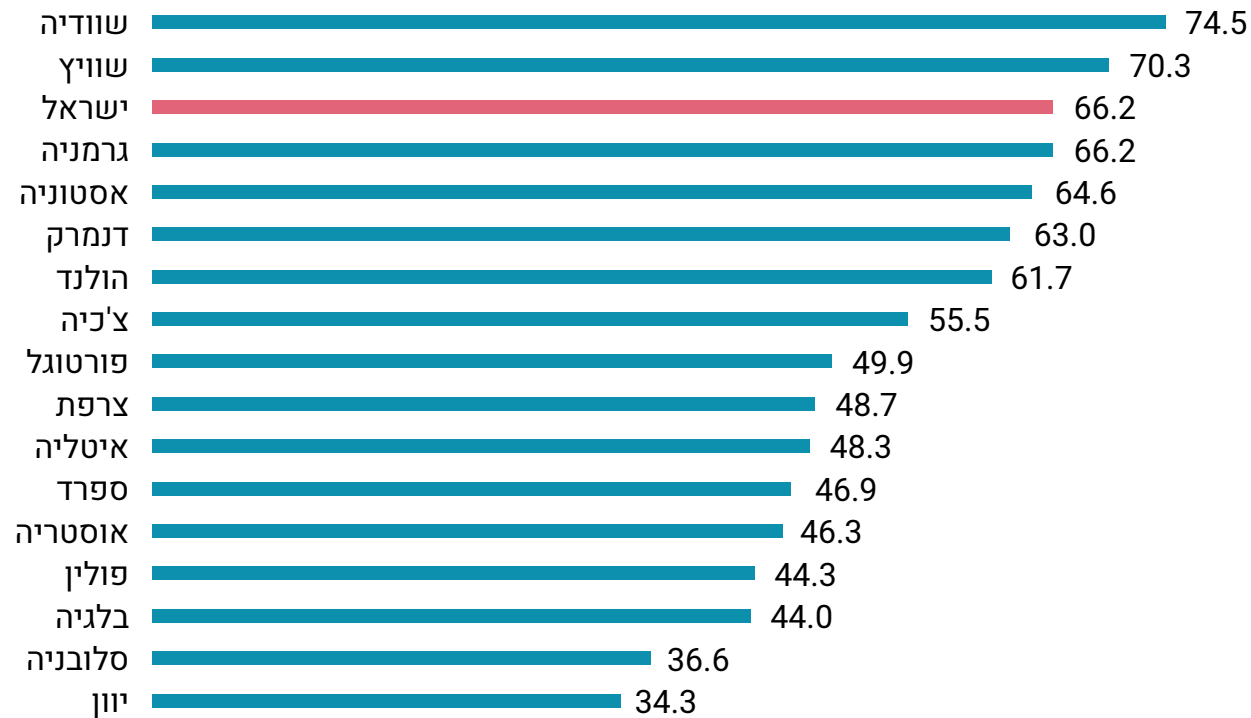
נתוני ה-OECD לשנת 2015 מלמדים, כי בכל המדינות הנחקרות שיעור התעסוקה בקבוצת הגיל הקרובה לגיל פרישה 55-64 - היה נמוך משיעור התעסוקה של מי שנמצא בגיל העבודה העיקרי (25-54). שיעור התעסוקה של יחידים בקבוצת גיל זו היה הגבוה ביותר בשוודיה (74.5%), מדינה בעלות משטר רווחה סוציאלי-דמוקרטי. שיעורי השתתפות גבוהים נרשמו גם במדינות בעלות משטר רווחה שמרני-קורפורטיסטי כדוגמת שוויץ (70.3%) וגרמניה (66.2%). יחד עם זאת, שיעורי ההשתתפות במדינות בעלות משטר רווחה שמרני-קורפורטיסטי לא היו אחידים בגובהם: לצד שוויץ וגרמניה, ששיעור התעסוקה בהן היה גבוה וקרוב ל-70%, בצרפת ובבלגיה נרשמו שיעורי תעסוקה נמוכים שעמדו על 48.7% ו-44.0%, בהתאמה.

26 זה אינו כל ההסבר. במסמכים הבאים שיתמקדו בישראל נבדוק את מרכיב ההשכלה, משלח היד, מגדר, מוצא ועוד.

בישראל, שיעור התעסוקה בגילאי 64-55, היה גבוה יחסית ועמד על 66.2%, בדומה לזה שנמצא בגרמניה.

שיעור התעסוקה בגילאי 64-55, ישראל ומדינות נבחרות באירופה, 2015

באחוזים מקבוצת הגיל

מקור: (OECD (2020), Employment rate by age group (indicator). doi: 10.1787/084f32c7-en (Accessed on 31 October 2020)

הכנסה מעבודה מהווה את המרכיב החשוב ביותר בסך ההכנסה של משקי בית לפני גיל פרישה. בישראל, חלקו של מרכיב ההכנסה מעבודה בסך הכנסת משק הבית לפני גיל הפרישה, היה נמוך יחסית לזה ששרר במדינות בעלות משטר רווחה סוציאל-דמוקרטי ומשטר רווחה שמרני קורפורטיסטי (61.8% לעומת 83.2% ו-75.2%, בהתאמה). אולם, שיעור התעסוקה בקבוצת הגיל הזו נמצא גבוה ודומה לזה של גרמניה: 66%, לערך. הפער בין שיעור יחסית נמוך של מרכיב עבודה בסך ההכנסה של משקי בית לפני גיל פרישה, בשילוב שיעור תעסוקה יחסית גבוה, עשוי להיות מוסבר ברמות השכר הנמוכות, במיוחד אלה של המועסקים בעשירונים התחתונים.²⁷ חיזוק לכך נוכל למצוא במחקרם של אנדבלד והלר (2014), שטוענים כי קיים בסיס עובדתי לתחושה כי השכר בישראל נמוך מידי ביחס למדינות ה-OECD.

---

27 בנק ישראל:

<https://www.boi.org.il/he/Research/DocLib3%D7%AA%D7%99%D7%91%D7%94%20%D7%91.pdf> <https://www.davar1.co.il/196064/>

שיעור תעסוקה של משקי בית לאחר גיל הפרישה

בשנת 2015, שיעור המועסקים בישראל בגילאי 65 ומעלה היה הגבוה ביותר מבין כל משטרי הרווחה הנסקרים ועמד על 19.1%. גם בשוודיה, מדינה בעלת משטר רווחה סוציאלי-דמוקרטי נמצא שיעור גבוה של מועסקים – 16.7%. לגבי יתר משטרי הרווחה, לא נמצאה מגמה ברורה בין סוג משטר הרווחה לשיעור המועסקים לאחר גיל 65.

בישראל, שיעור המועסקים הגבוה לאחר גיל הפרישה מוסבר, בין היתר, בעובדה שבין השנים 2004-2009 הועלה גיל הפרישה לנשים מ-60 ל-62 ולגברים מ-65 ל-67. כך עלה גם גיל הפרישה האפקטיבי – קרי, גיל העזיבה בפועל של שוק העבודה. בשנת 2016, גיל הפרישה האפקטיבי אצל נשים בעלות השכלה תיכונית או פחות ונשים עם השכלה על תיכונית, היה דומה ועמד על 65. אצל גברים, גיל הפרישה האפקטיבי בקרב בעלי השכלה תיכונית או פחות עמד על 67.6 ובקרב בעלי השכלה על תיכונית – על 68.5.²⁸ העובדה כי נשים נשארות זמן רב יותר בשוק העבודה לאחר גיל הפרישה הרשמי, מעלה במידה מסוימת את שיעור המועסקים לאחר גיל הפרישה בכלל האוכלוסייה.

באשר לגיל הפרישה הרשמי במדינות ה-OECD, בשנים 2012-2017 הוא עמד בממוצע על 64.3 לגברים ועל 63.5 לנשים. עוד עולה, כי ברוב מדינות ה-OECD גיל הפרישה האפקטיבי לגברים ולנשים, היה נמוך מגיל הפרישה הרשמי, כך שגברים ונשים, מכל משטרי הרווחה הנסקרים בעבודה זו, נטו לצאת לגמלאות עוד לפני הגיעם לגיל הפרישה הרשמי.²⁹

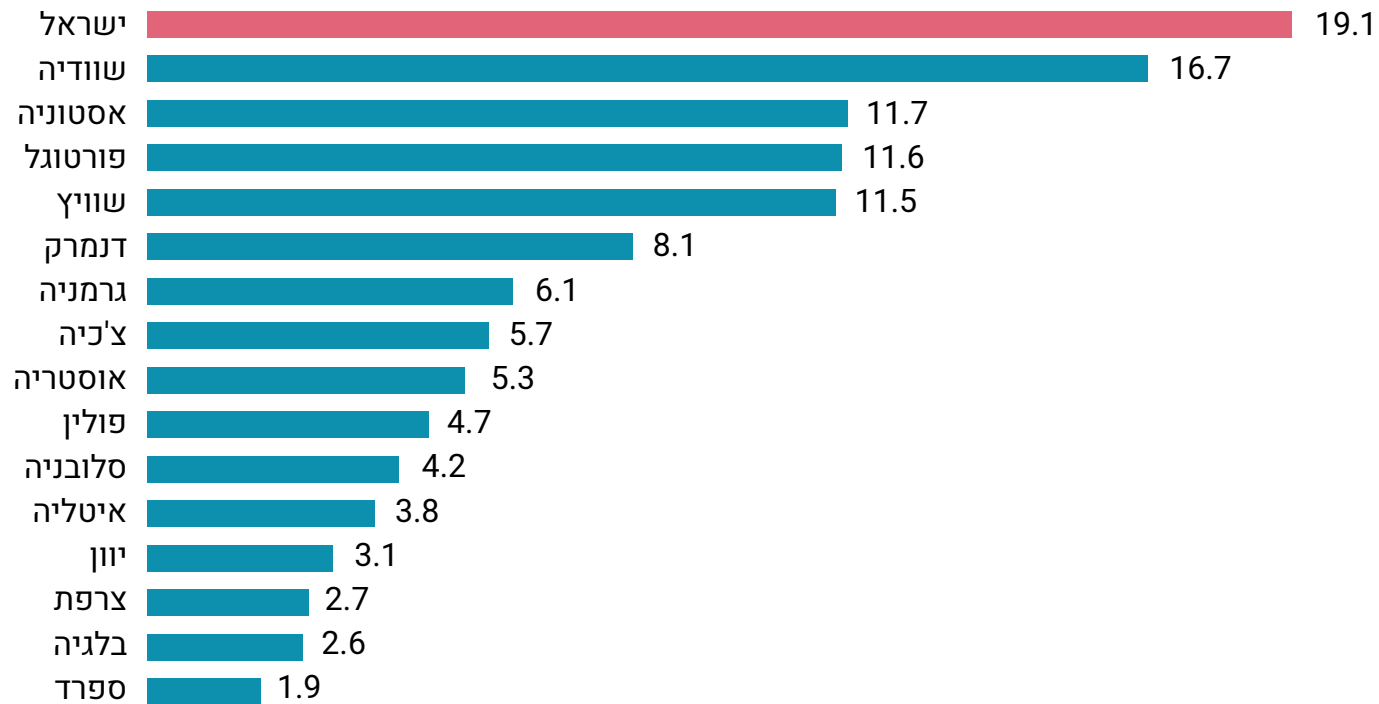
28 לקריאה נוספת:

<https://www.boi.org.il/he/NewsAndPublications/PressReleases/Documents/%D7%92%D7%99%D7%9C20%D7%94%D7%A4%D7%A8%D7%99%D7%A9%D7%94%20%D7%94%D7%90%D7%A4%D7%A7%D7%98%D7%99%D7%91%D7%99.pdf>

29 Source: OECD estimates derived from the European and national labour force surveys, OECD Pensions at a Glance (<http://oe.cd/pag>).

שיעור התעסוקה של גילאי 65 ומעלה, ישראל ומדינות נבחרות באירופה, 2015

באחוזים מקבוצת הגיל

מקור:

https://www.ilo.org/shinyapps/bulkexplorer22/?lang=en&segment=indicator&id=EAP_TEAP_SEX_AGE_NB_A

סיכום

בישראל, רשת הביטחון הסוציאלית, שהיא נדיבה פחות מאלה של מרבית מדינות אירופה, אינה מאפשרת לחלק גדול מן האוכלוסייה שמעל גיל הפרישה להפסיק לעבוד. מגיפת הקורונה והעלייה החדה בשיעורי האבטלה במשק בעקבותיה, מדגישים את הצורך בקיומה של רשת ביטחון סוציאלית נדיבה בעת משבר כלכלי. הדבר נכון שבעתיים כאשר מדובר בעובדים מבוגרים, במיוחד אלו המצויים מעט לפני גיל הפרישה ואלו שמצויים לאחריו, שסיכוייהם לחזור ולהשתלב בשוק העבודה נמוכים.

עבודה זו התמקדה באוכלוסייה המבוגרת בישראל: משקי הבית של מבוגרים בני/ות 50 ומעלה ועד גיל הפרישה ומשקי בית מגיל הפרישה ולאחריו. מרכיבי ההכנסה של משקי הבית הללו נבדקו תוך השוואה עם מרכיבי ההכנסה של משקי בית במדינות המייצגות משטרי רווחה שונים באירופה: משטר רווחה סוציאל-דמוקרטי, משטר רווחה שמרני-קורפורטיסטי, משטר רווחה דרומי ומשטר רווחה פוסט-סובייטי.

עבור משקי בית של בני 50 ומעלה ועד גיל הפרישה: חלקה של ההכנסה מעבודה בישראל מתוך סך הכנסות משקי הבית נמוך מהשיעור שנמצא במדינות בעלות משטר רווחה סוציאל-דמוקרטי ושמרני (61.8% בישראל לעומת 83.2% ו-75.2% בהתאמה). עוד נמצא כי בישראל, קצת יותר מרבע (27.3%) מהכנסות משקי הבית מקורם ברשת הביטחון הסוציאלית. ההסבר אפשרי לכך טמון בשכר הנמוך שהוא מנת חלקם של המועסקים בישראל, בשיעורי העוני הגבוהים בקרב חלקים באוכלוסייה, ובשיעורי התעסוקה הנמוכים בקרב גברים חרדים ונשים ערביות.

עבור משקי בית של אלו המצויים בגיל הפרישה ומעלה: הממצאים מעלים כי מרכיב ההכנסה מביטחון סוציאלית ומפנסיה מחליף במידה רבה את חלקה של ההכנסה מעבודה, כצפוי, בעקבות יציאתם של אלו המגיעים לגמלאות. בישראל, חלקה של ההכנסה מביטחון סוציאלית ופנסיה היה הנמוך ביותר מבין כל משטרי הרווחה שנסקרו ועמד על 66.4%.

בהתאם לכך, חלקה של ההכנסה מעבודה במשקי בית שלאחר גיל הפרישה בישראל היה גבוה ביחס למדינות האחרות ועמד על 19.5%. ההסבר לכך נעוץ בשיעור התעסוקה הגבוה שקיים בישראל לאחר גיל הפרישה, יותר מכל מדינה אחרת באירופה שנבדקה בעבודה זו. מן הראוי לציין כי ניתן לחלק את המועסקים הללו לשניים: אלו שממשיכים לעבוד לאחר גיל הפרישה במקצועות מתגמלים שלהם, לרוב, שכר גבוה. מולם נמצאים אלו שנאלצים לאחר גיל הפרישה להישאר בשוק העבודה, מאחר והירידה בהכנסות מעבודה וההסתמכות רק על קצבאות הביטחון הסוציאלי והפנסיה הנמוכות, אינן מספיקות לקיום מספק (דגן-בוזגלו, קונור-אטיאס ואופיר, 2014).

עוד נמצא, כי חלקה של ההכנסה מהון, במרכיב ההכנסה של משקי בית שלאחר פרישה, היה הכי גבוה בישראל – 9.6% - גבוה מזה הקיים במדינות בעלות משטר רווחה שמרני (7.7%) ובמדינות הסוציאל דמוקרטיות (6.3%). הממצאים מחזקים את הסברה כי בישראל האוכלוסייה המבוגרת מקוטבת: בצד האחד מצויים משקי בית מבוססים ובצד האחר משקי בית מתחת לקו העוני או בקרבתו.

שיעור הירידה בהכנסות של משקי בית עם המעבר לגיל פרישה נובע מהירידה **בחלקה** של ההכנסה מעבודה מתוך סך ההכנסה הכללית של משקי הבית. "הפיצוי" על הירידה בהכנסה מעבודה, עם היציאה לגמלאות, אמור לבוא לידי ביטוי בעלייה בחלקו של מרכיב הביטחון הסוציאלי והפנסיה, בסך ההכנסות של משקי הבית. ולראייה, במדינות שלהן משטר רווחה סוציאל-דמוקרטי ושמרני קורפורטיסטי העלייה בחלקו של מרכיב ההכנסה מביטחון סוציאלי ופנסיה, היה גבוה לאין ערוך מזה של ישראל (598%, 445% ו-143%, בהתאמה). במובן זה, הגידול במרכיב הביטחון הסוציאלי והפנסיה שנמצא בישראל, לאחר גיל הפרישה, דומה לזה ששורר במדינות בעלות משטר רווחה פוסט סובייטי.

מקורות

- אבירם-ניצן, ד' וקידר, י' (2020). **השפעת משבר הקורונה על האוכלוסיות החלשות בשוק העבודה**. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.
- אנדבלד, מ', הדר, א' וכראדי, ל' (2020). **השפעת המיתון ומדיניות הממשלה בעקבות משבר הקורונה על רמת החיים**, העוני ואי-השוויון. ביטחון סוציאלי, סיון תש"פ, מס' 110: 35-56.
- אנדבלד, מ' וכהן, ר' (2008). **רמת חיים הכלכלית של האוכלוסייה המבוגרת**. ביטחון סוציאלי, אדר ב' תשס"ח, מס' 76: 124-97.
- אנדבלד, מ', ברקלי, נ', גוטליב, ד' והדר, א' (2016). **ממדי העוני והפערים החברתיים – דוח שנתי, 2015**. ירושלים: הביטוח הלאומי.
- אנדבלד, מ', גוטליב, ד', הדר, א' וכראדי, ל' (2019). **ממדי העוני והפערים החברתיים – דוח שנתי, 2018**. ירושלים: הביטוח הלאומי.
- ביטוח לאומי (2017) מערכת הביטוח הלאומי 2017.
- ברקלי, נ' (2018). **ביטוח אבטלה**. בתוך: דוח שנתי 2018. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי.
- דורון, א' (2003). **משטר הרווחה במדינת ישראל: מגמות השינוי והשלכותיהן החברתיות**. סוציולוגיה ישראלית, ה(2), עמ' 417-426.
- דגן-בוזגלו, נ', קונור-אטיאס, א' ואופיר, א' (2014). **נשים בנות 60 ומעלה בשוק העבודה: דפוסי עבודה, תעסוקה ושכר**. תל-אביב יפו: מרכז אדוה.
- המכון הישראלי לדמוקרטיה (2019). **שתי כלכלות – חברה אחת: תעסוקת מבוגרים בישראל – מדיניות לשילוב ולשימור בני +50 בשוק העבודה**. מתוך כנס הורובית לכלכה וחברה. ירושלים.
- ווסרשטיין, ש' (2015). **ביטוח אבטלה**. בתוך: דוח שנתי 2015. ירושלים: המוסד לביטוח לאומי.

ירון, ע' (2015). **תיאור וניתוח הצעת חוק ההתייעלות הכלכלית: הגדלת גמלת הבטחת הכנסה למקבלי קצבת זקנה**. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

לוי, ע' (2016). **שיעור הפריון הכולל בישראל לפי דת ורמת דתיות והשפעתם על ההוצאה הציבורית**. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

ליברמן, א' (2018). **העלייה מברית המועצות לשעבר: תמונת מצב בשוק העבודה**. תל-אביב יפו: מרכז אדוה.

פיסו, ר', סטרול, מ' וסבירסקי, ב' (2014). **לא על הפנסיה לבדה: ביטחון סוציאלי בגיל הפרישה והעלאת קצבת הזקנה**. תל-אביב יפו: מרכז אדוה.

סבירסקי, ש' וקונור-אטיאס, א' (2020). **מחיר הכיבוש בזמן קורונה**. תל-אביב יפו: מרכז אדוה.

שוורץ, א' (2016). **הצעת חוק ההתייעלות הכלכלית (תיקוני חקיקה להשגת יעדי התקציב לשנים 7102 ו-8102), התשע"ז-6102 – הגדלת סכומי תוספת השלמת הכנסה לקצבת זקנה**. ירושלים: מרכז המחקר והמידע של הכנסת.

שלו, מ', גל, ג' ואזרי-ויזל, ש' (2012). **עלות שירותי הרווחה: ישראל במבט השוואתי**. מתוך: דוח מצב המדינה – חברה, כלכלה ומדיניות 2011-2012. ירושלים: מרכז טאוב.

תרשיש, נ' (2017). **מדינות רווחה בראייה משווה: כיצד להגדיר את ישראל?** ירושלים: מרכז טאוב.

Deacon, B. (2000). Globalization and social policy: The threat to equitable welfare (No. 5). Geneva 2000 Occasional Paper.

Esping-Andersen, G. (1990). The three worlds of welfare capitalism Princeton University Press.

Esping-Andersen, G. (1999). Social foundations of postindustrial economies. OUP Oxford.

Ferrera, M. (1996). The 'southern model' of welfare in social europe. Journal of European Social Policy, 6(1), 17-37.

Gal, J. (2010). Is there an extended family of Mediterranean welfare states?. Journal of European Social Policy, 20(4), 283-300.

www.adva.org // מרכז אדוה בפייסבוק // contact@adva.org

AdvaCenter مرکز أديفا
מרכז אדוה
מידע על שוויון וצדק חברתי בישראל